

V.

A keresztény felvilágosodás diadala.

Zsinati könyörgés, és egyházi beszéd.

Aug. 30-kán, vasárnap dél után mondotta

MÓZES ANDRÁS,

abrudbányai pap.

Könyörgés.

Isten! erős és hatalmas ura a nagy mindenségnek, bölcs és igaz vezére népeid sorsának! szívünk oltárán áldozat tüze ég, s lángja feléd lobog. Érzéseink hozzád szállanak ma szent templomodból, s lelkünk áhitata téged imád, magasztal, mert téged illet úr Isten végetlen dicséret! Te vagy életünk adója, te vagy sorsunk vezére, s szívünk, mely emlékében három századot, óhajtásaiban pedig egy örökkévalóságot ölel, eszünk, melynek vizsgálódása mult és jövő kettős hazáján szárnyal, s lelkünk, mely érezni tud, mind kiáltó tanuid oh megfoghatatlan egy és örök Isten!

Lételedről és hatalmadról beszél oh nagy Teremtő, a dicső természet őszhangzatában; bölcseségedről és szeretetedről a kegyelem országa és lelki világ áldásaiban, s mindkettő azon gondviselésről, mely megelőzi a létel legelső pillanatát, átkísér az élet láthatárán, s vége a sír setét éjjelén is túlterjed; — ott van sorsunk változandóságában: az öröm nappalán és bánat éjjelén; ott van a boldogság édes álmainál s a szenvedés kínjain; s mindenütt, hol a lélek hitének kösziklája a te hű gondviselésed, boldogság tenyész és élet virul; mert a lélek téged ölel, s talizmánja a meggyőződés: ha Isten velünk, ki ellenünk?

Oh! mivel adózzunk Atyánk éltünk áldásaiért! mivel adózzunk a kegyelemért, hogy gondviselésed népeid sorsa felett örökfényű csillag vala? hisz tűz-nyelvekkel kellene birnunk, s egészen szívek és lelkeknek lennünk, hogy áldozatunk, mely ma sorsunkért te hozzád felszáll, jóságodhoz, dicsőségedhez és nagyságodhoz méltó lehessen.

Te hivtad oh Atyánk, az embert a földi lét küzdelmi terére, hogy ott törvényeid szózatára hallgatva küzdjön, munkáljon és törjön az üdv hazája felé. Te mutogattad az utat választottid által, melyen haladva a jóllét, boldogság vagy a szabadság napja felderülhet, s a szívnek közös óhajtása: „jöjjön el a te országod“ megadva lesz; s midőn földi érdek és haszon legszentebb céljaidnak útját állva — igéd világát választottid száján kigúnyolta; midőn a magát megbűnhődött szív és lélek sirva és nyögve sötétség pusztáján bolyongott: te magad újra nagynak ismerteted meg; megmutatád a távol homályban a kegyelem országát, s az ígéret óráján, az idő teljességében elküldéd a te szent fiadat, ki anynyi ezredéves éjszaka után nappalt derített a népek lelkén; megnyitá az égi utat, a menyeket földre szállítá, s az emberiséget veled szent és állandó szövetségbe hozá.

Áldassál oh legfőbb való, enynyi áldásaidért! áldassál, hogy megtanítál neved imadására, s nekünk a keresztény vallás igazságait kijelentetted. — Oh mert ennek útján kezdtük érezni emberi méltóságunkat, hogy mi képedre vagyunk teremtvé, s szabadságra hivatva, mint szabad vagy te, ki belénk lelket adtál.

Atyánk, Istenünk!! megválnunk tehát a szenvedélyek- és indulatoktól, s ezentúl lelkünkben egyedül a te neved tisztelete és félelme ég; a századokat, melyek sorsunk vezérlésében gondviselésed fény-írásai, új szövetség zálogainak nézzük, s megmaradásra kötelezzük magunkat e boldog szövetségben egész a sír ajtajáig. — Oh legyen is szent e szövetség Atyánk! add, hogy a vallást, melylyel birunk, a világ semmi csábja és hatalma tőlünk el ne ragadhassa! Mi, ha felkél ellenünk a világ, s hitünk újra próbára tétetik mint egykoron, küzdünk a te nevedben; s ha erőnk lankadoz, hozzád folyamodunk erőnek lelkeért, és te légy segítségül oh Atyánk, mert te vagy hitünk és reményünk ingatlan kőszála most és mindörökké. Ámen.

Egyházi beszéd.

Alapige: *Monda vala Jézus azon zsidóknak, kik hittek vala neki: ha ti megmaradtok az én beszédemben, bizony az én tanítványaim lesztek, — megismeritek az igazságot és az igazság szabadosokká teszen titeket. Ján. 8, 31, 32.*

Emlékünkben három század képe, reményünkben pedig egy örökkévalóság; szemünkben tűz, arcunkon örömsugár: ünnepet ülünk a! szent vallásunk törvényes létezésének háromszázados emlékünnepét! Érzésünk, mely ma lelkünkben fakad, az öröm érzése; igénk és jelszavunk, mely a nap örömeinek kifejezésére ajkunkon áradoz, a keresztény felvilágosodás, s az az által megteremtett hit és erkölcsi szabadság szava!

Mint a növény a világosság-, úgy szellemünk az istenség eszméje felé törekszik; s ha amaz ékes virulást csak törekvése célpontjánál, a szabad természet jótékony világosságánál kezdhet: úgy a szellem valódi áldással működő élete is csak a tiszta ismeret útján Istennel való érintkezés dicső pontjánál kezdődik.

Négyezer év volt, mi Jézus születése előtt enyészet sírjába merült, a leghitelesebb bizonyítékok szerint az isteni örökösnek és szeretetnek legkiválóbb kegyeivel népeihez; mert Ábrahám, Izsák és Jákób mind meg anynyi kegyes férfiai a hajdankornak, útjaik irányát égi kéztől kijelölve vevék; Mózes égő csipkebokornál érintkezék a Jehovával; Lóth angyalok által veszen figyelmeztetést az emésztő lángok előli menekvésre; Ilyés pedig tüzes szekérben ragadtatik égbe, a föld mindennapisága előtt; s mégis Isten ily közelsége s maga ismertetésének csaknem kézzel fogható jegyei mellett is a szellem tiszta ismeret útján való ölelkezése a Jehovával meghiusult; áldásteljes élete nem boldogított; s maradott a nép terhes rabigában, közte és Isten között a végetlen meszszeség.

Nem a teremtésbeli hiányosság az emberi szív alkotásánál, vagy az isteni eredetű lélek nemes tulajdonainak megtagadása okozá pedig, hogy anynyi századok lefolyása alatt is a kínzó rabláncz szétszakadva, az üdvös találkozás, avagy az égnek a földdel való igazi öszszeköttetése a szellemi haladás ösvényén el nem éretett; mert hiszen! szív és

lélek eredeti épségben kerültek ki a teremtői kézből mindig, ellátva a szép-, jó- és nemesnek dicső magvaival, melyeknek csirázhatása és gyümölcsözése csak szabad éghajlatot óhajt vala; nem is a vallásnak, az emberiség e legdrágább kincsének, az ég és föld, Isten és ember között létező egybefűző láncszemnek hiányán akadt fenn a szent szövetség; mert a vallás egy idejű az emberiséggel, s Jézus előtt is honolt vallásos érzés minden tiszta kebelben; minek való, de fájdalmas emlékü bizonyítványai a legsötétebb hajdankornak is száz meg száz istenített tárgyai és bálványai, melyeket remegve ölelt imádása szent hevében a vakbuzgóság.

Nem! oh nem itt keresendő a Jézus kora előtti élet fullasztó légkörének valódi oka! hanem azon gyarlóságban, melylyel—a helyett, hogy az ember maga is munkássá lett volna boldogságának a megjelölt iránybani haladás által, — mindannyiszor kijátszodta az égi kéz üdvös működését az ismeret boldog hazája felé; eltávozott a szivébe oltott szent törvényektől, feladta Istenneli rokonságának öntudatát, s támasztott egy átláthatatlan homályt, a tudatlanság vastag homályát, mely síri éjszakaként nehezedett újból szív- és lélekre, bezárta a szabad gondolkozás útját; nem engedte az értelem világának fellángolását, s a hit remegő karjaival érzéketlen tárgyakat öleltetett.

Ezt bűnhődte anynyi századokon keresztül, s anynyiféle változatokban az ön irányát tévesztett nép: most külsőleg Isten büntető keze által, midőn hullámokban lel sírt egy egész nemzedék; majd bensőleg, midőn a jó Isten mellé rosztat is teremt a homályos sejtelem, melyet félve és remegve kell imádni. — S oh! ha valaki a legkisebb fáradságot veszi magának, erős lélekkel kebelében, melynek hittel ölelt, imádott eszményképe az egy igaz Isten, — kitisztázott értelemmel, melyet a lelki szabadságnak felgyuladott lángja képzett — visszaszállani emlékezet szárnyain, mi a multak örök viszhangja, az emberiség kiskoruságához, s fellebbenti azon gyász takarót, mely kort és népet, jellemet és életet, romokban ugyan, de felismerhető vonásokban takargat: a vastag homályt, mint rablánczot, mely az égyiptomit víz és állatok előtt térdeltette; a persával napot imádtatott, — a káldeaival tüzet öleltetett, — a kanahánbelit vagy Izrael egy részét a Báál lábaihoz lánczolta; a vastag homályt — mondom — mely görög, római s más rajongó nemzetekkel költött isteneket tiszteltetett, — szakadozott alakban habár, de Isten választott népénél, az igaz Isten ismeretét önmagának tulajdonító Izraelnél is feltalálhatja; mert vallásos fogalmuk sokféle előítéletekkel s balvéleményekkel vala párosulva.

Nap kelle tehát, tiszta világító nap, a népek vallásos ege kiderítésére, melynek fénye előtt minden homály szétoszoljon; kulcs kellett, melylyel a rabláncz zárai megnyiljanak, hogy a nép szabad legyen szabadon gondolkodják, higgyen és szeressen.

A dicső fényü nap Jézusban viradott fel, égi magasztos ajánlás mellett: Ez az én szerelmes fiam, kiben én megnyugodtam, ötet hallgassátok. *a.)* Ki, eltekintve a jövő küzdelmeitől, bizva tudománya igazságában, evangéliuma hirdetésével kezd a vétkes homály oszlatásához; — kimondja a legfőbb igazságot: az Isten lélek, és a kik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják; *b.)* s a népnek, mely Dávid és Ézsaiás jóslatait olvasva, szavaiban nem kételkedik, ígéretben adja át rablánczainak bűvös kulcsát: Ha ti megmaradtok az én beszédemben, az én tanítványaim lesztek, megismeritek az igazságot, és az igazság szabadosokká teszen titeket; — mint olvastatni hallátok.

Nagy érdemü zsinati gyülekezet! Jézus e szavaiban szűkebb értelemben evangéliumának, szélesebb értelemben pedig az abból eredő keresztény felvilágosodásnak diadalát tünteti ki. Mi, hála a népek urának! ismerjük e boldogító diadalt; mert eljutottunk a keresztény felvilágosodás azon halmáig, hol a lélek szabadon gondolkodhatik, s honnan belátható az egész mult; miután tehát szinte 19 század anynyi küzdelmeiben a győzelem zászlóját mindenhol az ő részén látjuk büszkén és magasan fennlobogva, — a nap dicső emlékének, mely szintén azon viradhatott fel, szent vallásunk törvényekkel szentesítése napjának örökítése, legyen a Jézus evangéliuma, s az ebből eredő keresztény felvilágosodás diadaláról elmélkedés által megünnepelve. Én elől megyek beszédemmel, s világot vetőleg eddigi állításaimra, három pontban szemléltetem a megvilágosodás diadalát, szemben Isten-, ember- és halállal; mert a keresztény felvilágosodás megszabadít

1-ben is az Istentől félelemtől. A legelhagyottabb és legszánandóbb teremtés egy ember, nép avagy nemzet akkor, ha igaz Istenét nem ismerheti, iránta való kötelességeit nem tudja, s tettei felett, egy az igazságot mérlegelő lélek nyugtatólag nem szólhat; mert ő akkor egy oly pályán bolyong, melyet a hit lelkekre áradó fénye nem világít; hol az erkölcsi törvény nem jár útmutatóul a tettek

mezején, s következőleg minden tett avagy lépés, a mi elkövetetik csak botlás; egy-egy gyász mive a lelki vakságnak, a boszuállónak vélt Isten rémes képzelmeinek nevelésére, s az emberi jóllét és boldogság mélyebb sírba ásására.

Isten észszel áldotta meg, szívvel teremtette és szabadakarattal ruházta fel az embert, hogy ezek által a teremtetések milliói felett úr, alkotója képének hordozója s teremtetése nagy céljának létesítője lehessen; észszel az istenség eszméje keresésére, szívvel annak megtalálására, és szabadakarattal a megtalált Isten felőli meggyőződés szülte érzületek korlátolhatatlan nyilvánítására.—Hármas kincs ez a teremtés koronájában, s egybevéve a megfelelő alap ugy-e, e büszke elnevezés „ember“?

Oh! de vajjon csak itt a teremtés e dicső adományainál határozódik-e az isteni elnevezés által értett magasztos névnek „ember“ valódi jelentősége? Korlátoltságában-e egy észnek, mely a természeti ösztön szűk körein felülemelkedni még képtelen, s az istenség nagy eszméjéhez képest csak homályos sejtelem? Kiskoruságában-e egy szívnek, melyet gyermekies érzelme hideg tárgyaknál marasztal, s az igaz Isten ismeretének érzete nem boldogít? vagy szabadságában azon akaratnak, melynek útjait vakság, önkény és hatalom zárja, hol egy tett minden egyéb, csak szabadakarat nem?

Oh! nem, érdemes gyülekezet! ily fokaival a teremtés nemes adományainak, teremtetése nagy célja az emberrel még nincs elérve; rajta Isten képe nem látható, s azon teremtmény, melyet mi ily állapotban embernek nevezünk, nem ember! vagy ha az, akkor nem az elnevezés valódi értelmében; mert lelki életet nem élhet s következőleg sorsa a baroménál alábbvaló.

Az észnek és szívnek, mint egy magasabb tehetség érzékeinek, melyek által a szellemi szépség s magasabb hivatásunk felfogásához eljuthatunk, növekednie kell, a szabadakaratnak pedig, mint az emberi kebel legerősebb talizmánjának, mely az erkölcsi élet hajnala derengésének egyik főtényezője, erősödni szükség; s csak ott, hol az első széttörve a tudatlanság halálos leplét tiszta ismeret világánál ölelhet földet és tengert; felszállhat a mérhetetlen úr fényhazájába, s valamint a föld tárgyaiban, úgy a csillag-világ milliárdjaiban is a teremtoi hatalom egy-egy fény-írására ismer, — a mely teremtot aztán édes vonzalommal ölel a szív, s létéről és mindenhatóságáról, bölcseségéről és jóságáról szabadon nyilatkozik a lélek; csak ott ember az

ember oly értelemben, mint azt a teremtéskori elnevezés jelzé: *teremté Isten az embert a maga képére d.)*

E ponton aztán leomlik a válaszfal, mely Isten és embert egymástól elzárá. A dicső való lényegében tűnik fel; fénye emberre lövel; s azon ember, ki eddig magát sem ismerte s csak bolyongott, magára talál, szívében szent kötelességek támadnak teremtője iránt, melyeknek teljesítésére szabadon hívja lelkiismerete, s teljesítésében a szolgaság keserves viszonya változik át édes atyai és gyermeki viszonynyá, s ő többé nem fél Istenétől; mert a keresztény felvilágosodás az igazság megismertetésében szabaddá tette..

Sem a régi kornak Isten ismertetésében sejdítésen alapuló elvei, melyek még egy Plátó, Ciceró vagy Aristhoteles agyában is csak homályos sejtelmek voltak; sem a Mózes törvény-tábláin fénylő törvények és parancsolatok, melyeket mint gyűjteményét a vallásos igazságoknak és első okiratát az isteni kijelentésnek tiszteletben tartunk, nem vezetheték az embert e dicső magaslatig; mert hisz azok is parancsolás és tiltás, ígélet és fenyegetés szigorú betűivel írvák; s ha külső törvényszerűséget eszközöltek is, de a kebel szent és nemes érzeményeit természeti álmukból tevékenységre nem serkentették; hanem az a tudomány, mely megszelidítette ama magasabb míveltségre számított törvényeket, Istenről és lényegéről, rendeltetésünkről és kötelességeinkről felemelő tanítást adott; az a tudomány, mely menynyei világával a szív setét rejtekeibe behatolt, s ott életre serkentette a legszentebb vágyakat, érzeményeket, s ellenállhatatlanul kényszerített, hogy az érzékiséget az okosság és lelkiismeret hatalma alatt tartsuk,— az a tudomány megadta az emberiségnek a győzelmi magaslatot a keresztény felvilágosodás által az igazság megismertetésében.

Ezen tudomány h.! a Jézus által hirdetett evangélium, a szeretet örök törvénye.— Ez tünteté fel Istent, mint szerető édes atyát, ki előtt nem szolgálunk, hanem kihez gyermeki bátorsággal kell közelednünk.— Ez mutatá meg az utat és módot, hogy midőn sírunk, nyögünk és zokogunk a sors mostoha csapásai alatt, kihez és merre kell folyamodnunk.— Ez a bünei súlyos voltán kesergő léleknek enyhítő szózáttal: Isten a megtérő bűnösnek irgalmas, kegyelmes, ki nem akarja egy bűnösnek is elvesztét, hanem megtérését és életét e.), lelkébe égi vigaszt szállit; a szenvedések súlya alatt roskadozónak pedig megnyugtatót küld: Isten a kit szeret, megdorgálja f.) Ez a gyarlósága miatt Istenétől el-

d.) I. Móz. 1, 27. e.) Ezék. 33, 11. f.) Sid. 12, 6.

felejtettnek hitt kishitűt fölemeli: ha elfelejtkezhetik is az édes anya az ő gyermekéről, de én rólad el nem felejtkezem g.) Az élet útjain tántorgó lábakkal járót pedig: ne félj, mert én veled vagyok h.) égi biztatással bátorítja.

Ha tehát van egy tudomány, mely az élet minden lépteire egy-egy irányeszmét nyújt, mely után a véges értelmű halandó lépteit irányozza, hogy jól legyen dolga, s az ember, nép avagy nemzet azon tudomány ismeretére eljuthatott, annak szellemét felfogni tudja, — s igazsága felől a szív és ész öszhangzatos működésén meg van győződve; ha tiszta magyarázatot adhat magának az Isten szavairól: Ha úr vagyok, hol az én félelmem i.) s a koronás próféta, szent Dávid, intését: Félsz az urat minden föld, féljenek tőle a földnek minden lakói k.) valódi értelemben érti: az Isten iránti tiszteletteljes félelemben, vagyis az ő parancsai iránti engedelmisségben; akkor azon ember, nép avagy nemzet a keresztény felvilágosodás színvonalán áll, — ismeri az igazságot, s nem fél szolgálilag Istentől, mert a keresztény felvilágosodás szolgaságtól megszabadította.

Nem a képzelet puszta játéka ezen állítás! példák szólnak a mellett a népek életéből, kezdve azon kis társulattól, melynek legelőbb adatott hallani a szabadítás égi hangját s fogadni a felvilágosító szent lelket, le a vallási küdelmek gyászos térein, hol minket is az elnyeléssel fenyegető hullámok árjaiban egyedül csak az tartott és védett — egész a jelenkorig: mert nincs a földnek egy szöglete, a hová az evangelium jótékony sugarai elhatottak, s világa a lelkeket átjárta; hogy ott a nép — habár állottak is elő koronként sötétség üdvös voltát hiresztelő álpróféták — Istenével szemben szabad, s következőleg polgári életében is boldogabb ne lenne. Igen! mert a vallási szabadságnak kísérője politikai szabadság, a honnan következik is aztán: hogy a keresztény felvilágosodás

2-or az emberektől félelemtől szabadít meg. Ha visszamegyünk gondolatban] évezredek sirhalmain a múlt idő történeteibe, — oda, midőn a családi élet szűkköréből a társas élet legifjabbik sarjadéka a természet akadályai legyőzése s az önfentartás könnyebb volta végett kifejlődött: a vallás befolyását a társas életre már ottan megtaláljuk. — Törvények szerkesztettek a népek élete rendben tartására, s a törvények megszentelése avagy védelme a vallásra bízott. — S e korszaktól kezdve, minden században feltalálható a val-

lás e befolyása a társadalmi életre; fel azon nemzetnél, mely nemzeti alkotmányát isteni kijelentés szavain alapítá; fel azon népnél, melynek tettei vagy léptei irányát vallásos jóslat adá. — S mindenütt, hol a társadalmi élet rendszabályai a józan hitvallás elvein alapítvák: a törvény és vallás ölelkezése — a társadalmi élet közalkotmánya sérthetetlenségében, s a népek azon felvirágzott jólléte- és szabadságában dicsőítette meg magát.

De félre ne értsetek h! Kedvező éghajlat, ártatlan kezek között értem én a boldogság e felvirágzását; ott, hol emberi merész kéz a sérthetetlen szentségű pecsétnek feltörésétől irtózik; s az akarat mindenhatóságát a vallás törvényei által korlátolva hiszi; mert különben, hol az abszolút uralkodó véleménye és hite az akarat mindenhatósága, minden szellemi határ nélkül: ott a népek jólléte el van játszodva, s a társaság rabszolgaság igájába döntve, nevezzék bár azokat büszke conventnek is.

S mint hogy fordultak elő az idők folyamában események, melyekben ily gyászosan bűnhődte magát a népek legszentebb jogai letiprásával a büszke önhittség; talán itt feneklik oka, miért az emberi aljasság megtagadtatta némelyekkel a józan hitvallás elveinek üdvös befolyását a polgári alkotmány szabályaira; meghazudtolta a kettő közötti édes rokonságot, s a vallást, mint rabszolganőt alárendeltjeül kárhoztatá a polgári alkotmány szabályainak.

Pedig ha a társadalmi élet az önfentartás és közbiztonság elérésének elvén kifejlődött szent szövetség, szabályokkal, melyek a nép szükségének lelkéből meritett szabályok,—azon üdvös irányzattal: hogy nemesítve a népek érzelmeit, erényes és becsületes polgárrá növekedjék mindenki—olyanná, ki előtt polgári kötelességei szentek—s ezekben az óhajtott közjóllét és boldogság megteremtett legyen: egyedül a vallás törvényei azok, mik a társadalomnak erre nézve a biztos alapot megadhatják. — Ezek szólják ki a dönthetetlen igazságot, mely a trónok legbiztosabb alapja: utálatos legyen a királyoknál istentelenséget cselekedni, mert igazsággal erősítettik meg a királyi szék l.) Ezek kötelezik a hatalom fegyverét a jóknak óltalmazására és a gonoszok megbüntetésére; az alattvalók szívét pedig az előljárók iránti engedelmesség- és határtalan tiszteletre. Ezek a féktelen kicsapongóknak fenytő szavakkal: a bűn büntetetlen nem marad m.) határt vetnek; az igazsága érzetében ártatlanul szenvedőt pedig fölemelik: ne félj igazságod érzetében n.)

l.) Páld. 16, 12. m.) Jer. 16, 18. n.) Mát. 15, 12.

Ezek a szolgaság keserves fiával enyhületet éreztetnek, hirdetvén a jogegyenlőséget: Isten előtt nincs személy-válogatás o.) Szóval, mind az, mi a szívet nemesitheti, az akaratot pedig javithatja; mind az, mi az anyagi vagy szellemi jóllétnek, a személyes vagy közboldogságnak alapja lehet, a vallásból — mint egyetlen forrásból ered.

S minthogy a vallás — legyen bár megoszolhatatlan eszme magában, s elveiben az idők hatalma által változhatatlan — a századok hosszu során keresztül változott; s főleg Jézus evangéliumában azon pontot érte el, hol a vizsgálódó ész lényegének szelleméhez közelebb juthatott; Istenről és emberekről, jogokról és kötelességekről tisztább eszmékben gondolkodhatott — a magasabb eszméknek, melyek a szabad vizsgálódás e terén, szabadabb szellemmel születtek, a társadalmi élet szabályaira nézve is befolyást kellett gyakorolniok — eloszlatni a polgári éjjek fellegeit, s az emberiséget a vallás teréni szabadsága szerint felszabadítani az alól, mi jogellenes, felszabadítani az emberi önkény és hatalom alól.

S ha nem következett mindig, a minek következnie kellett volna, s az emberiségnek egyesek uralkodási vágya miatt szabadságában megkötve kellett élni — bizonyos ideig habár mert a szelleminek a testin: az erkölcsi erőnek a külső physikai erőn győzni kellett és kell: oh ne mondjátok, hogy a szabadság, melyhez a legtisztább boldogság kötve van, le van tiporva, mert éppen ezen a ponton, a külső kényszer fegyvereivel szemben látható a Jézus evangéliumából nyert szabadság lelkének ereje, midőn az tulajdonosával, rablánczainak csörgése közepette is büszkén kiáltat fel Jézus e szavaival: ne féljetek azoktól, kik a testet megölik, mert a lelket nem ölhetik meg! p.) Igen h! a keresztény felvilágosodás által nyert szabadságnak lelke nem ismer hatalmat, mely az akaratot kényszeríteni tudná; resignatiót szül a sorssal szemben, tudván, hogy: a mi Istentől van, meggyőzi a világot q.), s megismertetvén velünk magunkat, mint Isten képeire teremtett valókat, kiknek más teremtmények előtt hajlongani nem illik: az emberektől félelemtől megszabadít — mert való és igaz az: hogy mentől elevenebb a Istenhezi viszonyunk érzete keblünkben, s mentől inkább meg vagyunk győződve az emberigyarlóságról: annál kevesebb okot találunk arra, hogy magunkat ember vagy földi hatalom előtt meghajtsuk. (B. Eötvös.)

o.) Gal. 3, 28. p.) Mát. 10, 28. q.) 1. Ján. 5, 4.

Példákat hozhatnék fel az idők eseményeiből a keresztény felvilágosodás hatalma s vívmányai megmutatására az emberi hatalommal szemben, hol a győzelem vérrel szerezve habár, de soha el nem maradt. Oh de hiszen ez napnál világosabb tény előttetek! Legyen tehát elég az egyetlen példa felemlítése, hitsorsosim! melyen szívetek és lelketek úgy is csüng, s melynek köszönhetitek, hogy ma már szabadon lélegzelhettek a hitszabadság karjain; legyen elég azon egyetlen példa felemlítése, midőn hiteldődeink felvilágosodván arról: hogy nincsen más Isten, hanem csak egy r.), szemben az üldözés és vérszomj-kinzó fegyvereivel — bátorító énekkel ajkukon: Erős várunk nekünk az Isten és paizsunk ellenség ellen — megőrzi az alapot, melyen az egy igaz Isten hite felvirágozhatott. — Az ünnep fénye, melyet ma háromszázados névvel ünneplünk h! úgy is ide sugárzik vissza, megvilágítani az előttünk feledhetetlen sírhalmokat. — Oh legyen hát ez ünnephez méltó érzületünk az érdem elismerése — a kegyelet áldó szavaival: áldás emlékeitekre! legyen a meggyőződés hite jelszavainak hirdetése: a keresztény felvilágosodás megszabadít az emberektől félelemtől, — s meg végre

3-or a haláltóli félelemtől is. Az est közelg, a nap nyugvóra készül, sugarai bágyadtak, a láthatár sötétül, még egy néhány óra avagy percz, s éj boruland a szép vidékre. Egy hű kép ez, oh büszke halandó! azon végjelenethez, midőn a szív, ez a minden érzemények raktára, mind halkabban dobogva; a szem, ez a bűbajos fényű lámpa hovatovább sötétülve — életedre egy éj, a halál síri éje sötétülend. — S oh ki irhatná le a végső jelenet érzeményeit — tudatával a bizonyos meghalásnak, s szemben azon paizsos férfival, kit a rémes képzelet halálnak nevez? Ki mérhetné meg a kínnak és fájdalomnak tengerárját, midőn az öldöklő angyal már búcsuzóra int, búcsuzóra a gyöngéden ölelő hitvesi karoktól s könyező gyermekektől, — búcsuzóra a tiszta keblü barátoktól s egész világtól, ha Jézus a sírontúli létről fogalmat nem ad vala? — Így sem lehet feltudni h! ha a megválás ez érzékeny perczeiben fáj és sajog a gyöngéd emberi szív, reszket és nyughatatlan a halállal szemben, mely szerettei köréből kiszakítja! hiszen keblünkhöz van nőve az élet szeretete s bölcs Salamonként: édes a világ s jó a mi szemekkel nézünk a napot s.), a halál éje pedig pusztá — örömtelen.

Oh de ma már mégis ne magyarázzátok félre e kebelrázó küzdelmeit egy végperczein levő haldoklónak! nem a halál félelmének jelei amaz elsárgult kép és rángatózó izmok, miktől ti anynyira irtóztok; hanem az életerőnek végkimerülése, és az utolsó végmegeerőlködés; nem a meghalás, mi fájdalmat okoz a végperczekben, hanem a szeretett körtől való megválás. — S mióta az idvezítő a sötét lepelt a halottak bús országáról levonta, s a halált egy szebb élet követének ismerteté meg; mióta keblünkbe reményt adott — a viszontlátás édes reményét, mely édes kincse lehet a haldoklónak és elmaradtaknak egyaránt; mióta megtanított: hogy a halál által egy szebb, egy dicsőbb körbe lépünk, a hol többé nincs halál, nincs megválás fájdalma: vajjon a szeretett kör itt hagyása is aggaszthat-e anynyira? Nem elég megnyugtató-e egy haldoklóra nézve a tudat: hogy az erényes és igaz embernek halála nem egyéb, mint az atyához való menetel; a legszebb virágjától megfosztott szülőnek és szülei hült tetemeit temetőbe kísérő gyermeknek a remény: nem sokára ismét látjuk egymást!

Igen h! egy forrás a Jézus evangéliuma, melyből az élet legkinzóbb pillanataiban is emberi kebelre enyhítő balzsam fakad; a ki tehát ennek mélyibe hatol, s keresztényi megvilágosodás lelkével mérlegeli: mi az élet, melyet oly kedvesnek, — mi a halál, a mit oly rémitőnek festenek; oh ne mondjátok! hogy az többé fél a haláltól! mert tudja, hogy az egész élet nem egyéb, mint egy hoszszu haldoklás, — a halál pedig csak annak véghörgése; tudja, hogy folytonos cserélődés törvényén áll fenn a világ, s mint a természetben semmi sem vész el, csak más alakot ölt; ugy az emberre nézve is nincs halál, csak átváltozás — s oh átváltozni egy dicsőbb alakká, melyet szenvedés és fájdalom többé nem kinoxhat — s ugy végnélkül élni, ki ne óhajtana?

Azért ti, kik nyugodtan akartok megválni a földtől és tieitektől, s bátran szembe menni a halállal: élni és halni tanuljatok meg! a vezérleczke mindkét esetre egy kútfőből — Jézus evangéliumából ered; s ha ti, mint Jézus evangéliuma megkívánja: életetekben jók lesztek, a kezetekre bizott talentumokkal hiven sáfárokodtok, — ha azon helyet, melyet számotokra a gondviselés kimutatott, lelkiismeretesen betölteni igyekeztek, akkor az igazán élés útjain jártok, és sajátotokká teszitek azt, mi még a haldoklás párnáján is enyhet ad: a jó lelkiismeretet. — S viszont, ha miként Jézus evangéliuma tanítja, érzitek, hogy az isteni eredetü lélek pályatere, mely egy örökkévalóságot ölel keresztül

égbetörő vágyaival, a sírnál nem végződhetik; hanem lenni kell egy szebb bazának — a fensőbb tökély hazájának, mely egyszersmind az érdemlett jutalmazás hazája is leend; s azért tetteiteket egyedül a jövő élet jutalmának hite vezérli: ekkor a nyugodt meghalás ösvényit járjátok, és sajátotokká teszitek azt, mi a halál jéghideg karjait is kedvessé teszi: a jutalom megnyerésének hitét. — E két tulajdont emberi kebelnek, t. i. a jó lelkiismeretet és a sírontúli jutalom megnyerésének hitét a keresztény felvilágosodás teremti, s benne a haláltóli félelemtől szabadít meg.

Ime h! a hármás diadal, melyet a Jézus evangéliuma s az abból eredő keresztény felvilágosodás nyert! az ég a földdel a szellemi haladás ösvényén kibékült, s az emberi kebel az igaz Isten ismeretének érzetétől dobog; a földön az önkény hatalma megtörött, s a lélek a szabadság szellemében él; a halál legyőzetett, a sírontúli lét világa megnyílt, s az emberiség öröklétnek örvend.

Érzitek e diadal nagyságát ugy-e? s az öröm, mi e nap kebletek magasan hullámoztatja, az érzés, mely háromszázados létel tudatával boldogít, alapját a keresztény felvilágosodásban leli! Az első és egyetlen fegyver, melynek győzedelme soha el nem maradhat, s mely létezését biztosít ezred évek hosszu során keresztül, egyedül csak ez. Ezzel a leggyengébb nép is hatalmassá lesz, nélküle a leg hatalmasabb is porba süllyed. — S minthogy tudtam h! hogy minél nevezetesebb a hely, a hol állunk, minél ünnepélyesebb az óra, melyben valami történik: annál nagyobb a hatás lelkünkre nézve; azért említém én ezen helyen, hol a keresztény felvilágosodás győzedelmét szent vallásunk törvényekkel biztosítékában adá, s ez ünnepélyes órában, mely annak háromszázados emlékünnepe — éppen a keresztény felvilágosodást: hogy élesztve kebletekben a tüzet, mely azért lángol, erősítve az akaratot, mely a felé törekszik — titeket annak egészen megnyerjelek. — Önvalótok, hiszem! erősebben szól annak üdvös voltáról, mint gyenge szavak; kövessétek hát lelketek sugallatát. Csakhogy nektek, kik hivatta vagytok a felvilágosodás zászlóját fenhordani: ugy fényljék a ti világosságtok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket és dicsőítsék menynevei atyátokat t.); ti pedig mindnyájan: öltözzetek fel a világosságghoz illendő öltözetbe u.), s járjatok ugy, mint világosság fiai x.); így a kicsiny sereg nagygyá leszen, s a háromszázad egy örökkévalóság alapja lesz, mit szivemből óhajtok. Amen,

t.) Mát. 5, 16. u.) Rom. 13, 12. x.) Eff. 5, 8.